6. Якубович З.В. Методи і підходи до оцінювання рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств: [Електронний ресурс] / З.В. Якубович // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. — Польща, 2010. — С. 9-11. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Economics/ /62532.doc.htm.

УДК 633.63:330.131.5

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УКРАЇНІ

Стасіневич С.А., к.е.н., с.н.с, доцент,
Національний університет біоресурсів та природокористування України,
Валявський С.М., к.е.н., доцент
Полтавський національний технічний університет імені Ю. Кондратюка,
Корнилюк А.В., к.е.н.
ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Представлені результати аналізу рівня, структури витрат на виробництво і реалізацію цукрових буряків, вирощених бурякосійними сільськогосподарськими підприємствами України і їх впливу на ефективність виробництва коренеплоді.

The results of the analysis level, the cost structure of production and sale of sugar beets grown buryakosiynymy agricultural enterprises in Ukraine and their impact on the efficiency of roots.

Постановка проблеми. У 2011 році в Україні площа посівів цукрових буряків становила 545 тис. га, що в порівнянні з 2010 роком більше на 41,6 тис. гектарів. В попередньому році в Україні цукрові буряки зібрано з площі 492,0 тис. га, а валовий збір склав 13,7 млн т при середній урожайності 279,5 ц/га.

З року в рік витрати на виробництво цукрових буряків у вартісному вигляді в розрахунку на 1 га зростають. Тільки за останні 7 років (2004-2010 рр.) таке зростання більш, ніж трикратне: витрати зросли з 3030 грн/га до 9720 грн/га.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності та конкурентоспроможності цукробурякового підкомплексу України вивчалися відомими вченими економістами-аграрникам М.Ю. Коденською, В.М.Рибачуком, М.В.Роїком, О.М. Шпичаком [1] та ін. Але якщо до цього часу основним завданням було відродження вітчизняної сировинної бази, перш за все шляхом екстенсивного нарощення обсягів виробництва цукрових буряків у зв'язку з гострим дефіцитом сировини для діючих цукрових заводів навіть в умовах скорочення їх кількості, то нинішній стан кон'юнктури ринку потребує нових поглиблених досліджень якісних показників ефективності роботи галузі.

Метою даної статті є дослідження економічної ефективності виробництва цукрових буряків шляхом аналізу рівня, структури витрат на виробництво і реалізацію коренеплодів та встановлення їх впливу на урожайність куль-

тури і доходність галузі. Інформаційним джерелом для аналізу слугували показники бурякосійних сільськогосподарських підприємств, що містить форма офіційного статистичного спостереження 50-сг, основними методами дослідження: групування, порівняння, структуризація тощо.

Результати досліджень. Вивчення взаємозв'язку витрат на виробництво цукрових буряків, їх окупності та урожайності свідчить, що завдяки нарощенню "вкладень" (суми витрат) у виробництво відбувається підвищення врожайності й прибутковості цукрових буряків [2]. Причому підвищення врожайності, як правило, відбувається в більшій мірі, ніж збільшення витрат на виробництво, в результаті собівартість одиниці продукції знижується.

В 2010 р. буряківництвом займалось 950 сільськогосподарських підприємств. Співставлення показників врожайності та собівартості 1 т цукрових буряків за 2010 р. двох груп бурякосійних підприємств з врожайністю 225,1–250 і понад 400 ц/га (рис. 1) дає вражаючий результат по собівартості: повна собівартість 1 т коренеплодів знижується більше, ніж в 2 рази (з 588 до 274 грн/т) навіть при незначному рості витрат на 1 га (на 14,1%). Це на показниках ефективності виробництва позначається дія ехо-ефекту: "сторицею" повертаються витрати, здійснені в попередні роки у всезростаючому розмірі на удобрення посівів, аналіз яких наведений нижче.

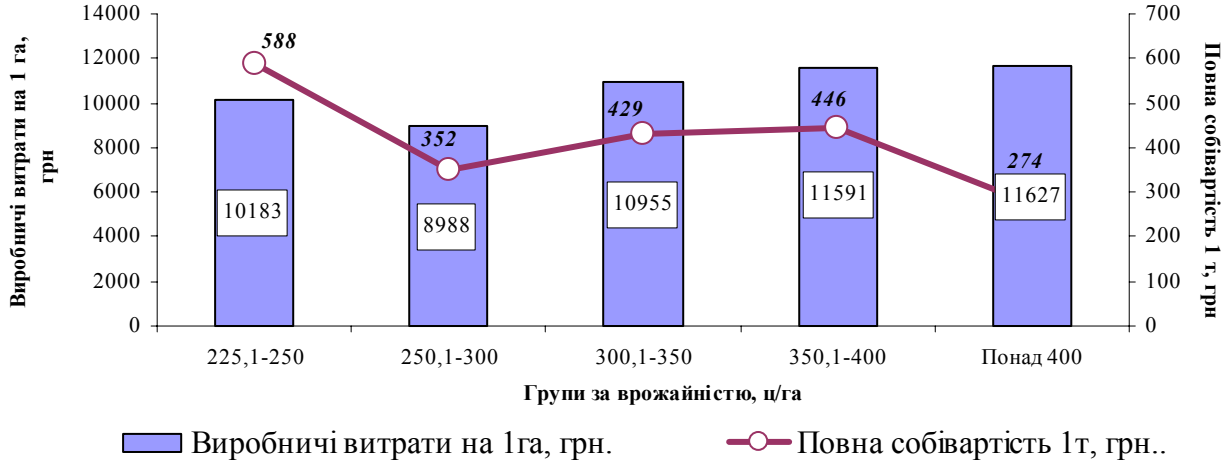

Рис.1. Врожайність, виробничі витрати та повна собівартість цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах України в 2010 р.

Відповідно й дохід в розрахунку на одиницю продукції більший отримують, як правило, бурякосійні підприємства, які досягають більшої врожайності (рис. 2). Навпаки, в господарствах, де низька врожайність виробництво цукрових буряків збиткове. В 2009 р. група бурякосійних підприємств діапазону врожайності 175-200 ц/га з середнім рівнем врожайності 185 ц/на виявилась в збитку за усередненим показником – 1 тис. грн. збитку в розрахунку на 1 га, при середній врожайності 275 ц/га в середньому отримано господарствами з 1 га 1,7 тис.грн чистого прибутку, відповідно при 45 т/га – 2,9 тис.грн/га прибутку, а от уже при врожайності понад 50 т/га, як показують проведені групування показників, сума прибутку з 1 га зменшується – в середньому до рівня 1,6 тис.грн/га.

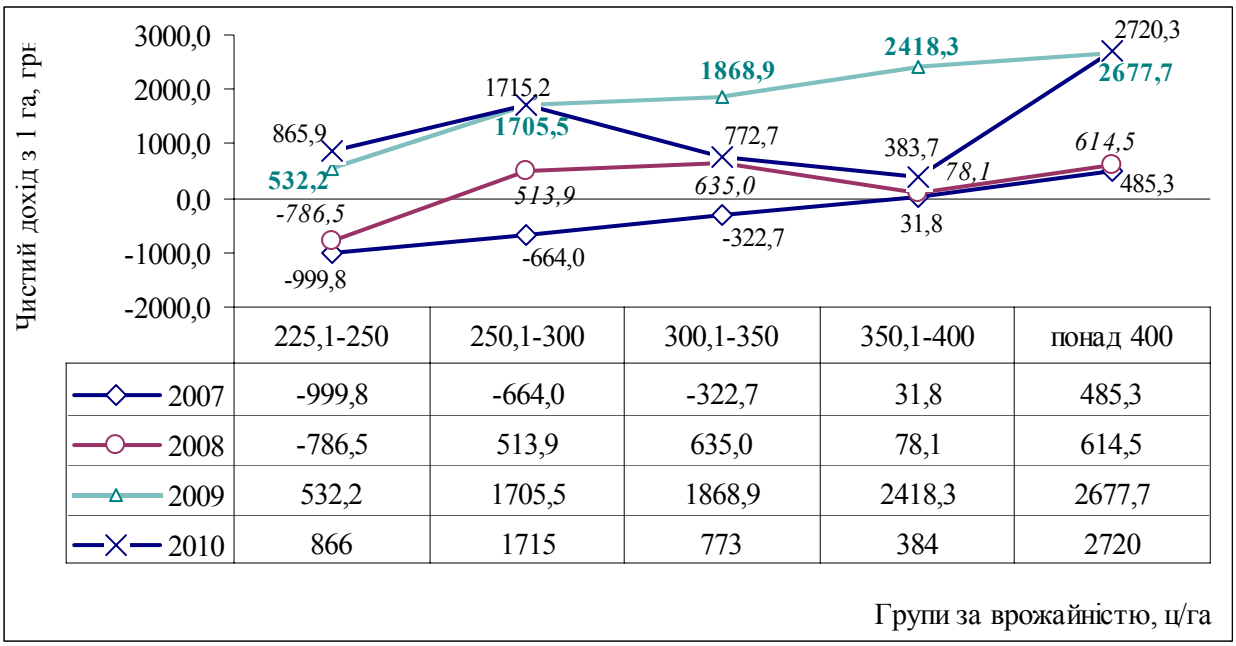

Рис 2. Чистий дохід з 1 га посівів цукрових буряків залежно від врожайності культури в сільськогосподарських підприємствах України в 2007-2010 рр.

За даними 2010 р. знову ж таки група бурякосійних підприємств з врожайністю буряків 175,1-200 ц/га в середньому мала збиток 283,4 грн на 1 га, а підприємства, що досягали врожайності 400,1-450 ц/га отримали в середньому прибуток 3423 грн/га, при врожайності в межах 500,1-550 ц/га – 4362,4 грн/га прибутку.

Найкращий результат щодо ефективності виробництва за показником рентабельності досягається у випадку, коли витрати в розрахунку на 1 га складають 5-14 тис.грн і забезпечують урожайність 401-500 ц/га. Так, при витратах 5,2 тис.грн/га досягалась урожайність 461 ц/га і рентабельність 156,2%.

Аналіз структури витрат на виробництво сільськогосподарськими підприємствами цукрових буряків за їх елементами в цілому по Україні в 2006-2010 рр. свідчить, що прямі матеріальні витрати становили переважну частину (в межах 70-80 %), до їх складу віднесені витрати на насіння, мінеральні добрива, нафтопродукти, оплату послуг і робіт сторонніх організацій тощо (табл. 1). При цьому витрати на мінеральні добрива займали найбільшу питому вагу серед всіх елементів витрат – до 30 %. Віднесення в повному обсязі до матеріальних витрат вартості послуг і робіт сторонніх організацій вважаємо неправомірним, оскільки вони включають оплату праці робітників, загальновиробничі витрати і навіть прибуток сторонніх організацій.

Серед окремих елементів витрат найбільшу питому вагу в загальній сумі загальновиробничих витрат займали в 2006-2010 рр. витрати на мінеральні добрива. Але не слід вважати цю статтю витрат резервом зниження собівартості цукрових буряків, оскільки саме від обсягів внесення добрив залежить врожайність культури. В 2009 р. витрати на мінеральні добрива в розрахунку на 1 га зросли порівняно з минулим роком (становили 2474 проти

1570 грн/га), проте фактично в 2009 р. було внесено менше добрив, ніж в 2008 р.: 220 кг/га проти 287 кг/га в минулому році. Таким чином "спрацював" фактор здорожчання мінеральних добрив. В 2010 р. витрати на мінеральні добрива порівняно з 2009 р. дещо знизились з 2,5 до 2,2 тис.грн на 1 га при тому, що була внесено поживних речовин в грунт з мінеральними добривами під посіви цукрових буряків майже однакова кількість (в 2010 р. – 223 кг/га) – спрацював фактор їх здешевлення (позначилась державна регуляторна політика).

Таблиця 1

Витрати на виробництво цукрових буряків в Україні за елементами в 2006-2010 рр.

№ п.п.	Найменування елементів	Сума витрат, грн./га				
		2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1	Прямі матеріальні витрати	3334	3821	5072	6829	7481
	в тому числі:					
1.1	насіння	526	373	798	837	1162
1.2	мінеральні добрива	998	1129	1570	2474	2193
1.3	нафтопродукти	668	646	842	978	986
1.4	оплата послуг і робіт сторонніх організацій	739	637	963	1328	1426
1.5	решта матеріальних витрат	403	733	899	1212	1715
2	Прямі витрати на оплату праці	491	434	425	500	508
3	Інші прямі витрати і загальновиробничі витрати	739	746	879	1468	1731
	в тому числі:					
3.1	амортизація необоротних активів	222	231	272	411	345
3.2	відрахування на соціальні заходи	55	69	93	140	169
3.3	решта інших прямих та загально-виробничих витрат	462	446	514	917	1217
	Витрати всього	4564	5000	6376	8796	9720

Поглиблений аналіз витрат на виробництво буряків, проведений на базі групувань бурякосійних підприємств України за даними 2010 р., показав, що залежність між урожайністю і структурою витрат наступна: за питомою вагою зв'язок між таким елементом витрат, як оплата послуг сторонніх організацій, прямі витрати на оплату праці відсутній, частки витрат на посівний матеріал, нафтопродукти зросли, а мінеральні добрива та амортизація необоротних активів знизились при збільшенні врожайності.

Прослідковується певний зв'язок між урожайністю і сумою окремих видів витрат в розрахунку на 1 га та на 1 т. Так, однонаправлений тренд мають показник урожайності та витрати на насіння, мінеральні добрива, нафтопродукти, прямі витрати на оплату праці, амортизаційні відрахування в розрахунку на 1 га. Навпаки, між урожайністю і рівнем витрат на нафтопродукти та прямі витрати на оплату праці в розрахунку на 1 т зв'язок має обернений характер: якщо врожайність підвищується, сума витрат, як правило, зменшу-

ється. Так, сільгосппідприємства, в яких урожайність в межах 125,1-150 ц/га, середня сума витрат по мінеральних добривах склала менше 1 тис. грн/га, нафтопродуктах 0,9 тис. грн/га, безпосередньо по оплаті праці 0,4 тис. грн/га, а урожайність понад 400 ц/га досягнута за умови вказаних виробничих витрат в середньому відповідно 1,6, 1,2 і 0,9 тис. грн/га. Разом з тим (як приклад) у підприємств, які попали за показником врожайності в діапазони 150,1-175 ц/га та 500,1-700 ц/га спостерігається значне зниження суми витрат по пальному та оплаті праці: відповідно з 48,7 до 32,9 грн/т та з 23,6 до 19,3 грн/т

Дослідженням "порогу" доходності виробництва і реалізації цукрових буряків установлено, що рентабельним виробництво буряків (в 2004 – 2010 рр.) було при врожайності близько 250 ц/га.

В цілому по бурякосійних підприємствах України (охоплено близько 40 % валового збору коренеплодів, подібна звітність в господарствах населення відсутня, а при давальницькій схемі заготівлі буряків взагалі не розрахункова) динаміка рентабельності цукрових буряків представлена на рис. 3. Вона свідчить, що "барахтаючись" з 2000 р. на межі збитковості виробництво цукрових буряків в 2009 р. завдяки ціновій політиці як держави при встановленні рівня мінімальних цін (на 2009/10 маркетинговий рік мінімальна ціна на цукрові буряки встановлена на рівні 258 грн/т з ПДВ – в 1,5 раза вищу порівняно з попереднім аналогічним періодом), так і самих товаровиробників "повернуло собі" прибутковий рівень: рентабельність коренеплодів в цей рік досягла 37 % (без державної підтримки у вигляді дотацій на гектар посівів культури), в 2010 р. – 16,7% (також без врахування "компенсаційних" сум, виплачених бурякосійним сільськогосподарським підприємствам – виплата дотацій за рахунок бюджетних коштів Стабілізаційного фонду провадитись в кінці року з розрахунку 500 грн на 1 га посівів цукрових буряків).

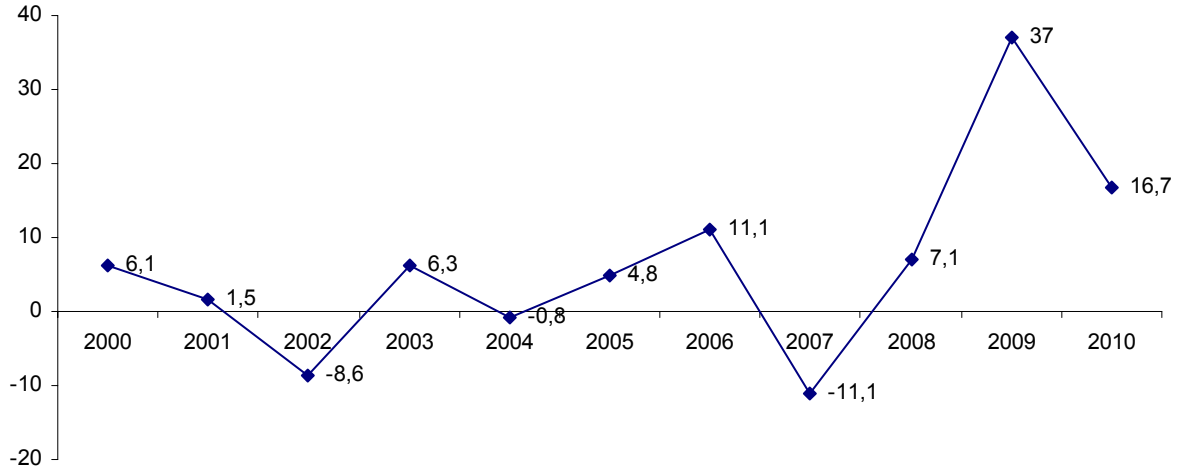

Рис. 3. Рентабельність цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах України в 2000-2009 рр.

Найвищий по групах, сформованих за рівнем урожайності рівень рентабельності (70 %) в 2010 р. при реалізації цукрових буряків був досягнутий сільськогосподарськими підприємствами, які ввійшли до групи з діапазоном

врожайності 450,1-500 та понад 600 ц/га – відповідно 53 і 8 бурякосійних підприємств (питома вага групи до загальної кількості підприємств 5,6 і 0,8 %). Разом з тим більш детальний аналіз доходності виробництва цукрових буряків, проведений на основі групування бурякосійних підприємств України за показником рентабельності показав, що в 2010 р. в Україні 40 господарствами була досягнута рентабельність понад 100 %, з яких 12 підприємств отримали рентабельність понад 150 %, хоча 75 підприємств мали збитковість до – 50 % .

Аналіз взаємозв'язку між показником доходності (рентабельності) та структурою виробничих витрат, проведений на базі групування бурякосійних сільськогосподарських підприємств України в 2010 р. за рентабельністю цукрових буряків підтвердив встановлений на базі даних за попередні роки прямий зв'язок між рентабельністю та витратами на мінеральні добрива і обернений між доходністю і прямими витратами на оплату праці .

Таким чином, в результаті збільшення внесення мінеральних добрив підвищується врожайність культури та її доходність, що наглядно демонструє групування сільськогосподарських підприємств за розміром витрат на добрива в розрахунку на 1 га цукрових буряків у 2010 р.: при зростанні витрат з 0,5 до 6 тис.грн/га урожайність збільшується в середньому в 1,6 раза (з 220 до 350 ц/га), рентабельність з 7 до 48% (в 7 разів).

Аналіз групувань сільськогосподарських підприємств, що займалися вирощуванням цукрових буряків у 2010 р., за виробничими витратами на 1 га їх посівів засвідчив, що ріст загальних витрат на виробництво продукції пов'язаний переважно з ростом витрат на міндобрива. Так, якщо при загальних виробничих витратах 6 тис.грн/га витрати на мінеральні добрива складали близько 1 тис.грн/га, оплата послуг сторонніх організацій – 0,5 тис.грн/га, то при загальних витратах в 2 рази більших (12-13 тис.грн/га) вказані види витрат виросли в середньому відповідно в 3,9 та 2-4 рази, тому і питома вага їх зросла з 19 до 34% і з 9 до 16%.

Економічна ефективність виробництва і реалізації цукрових буряків в 2010 р. була досліджена також на прикладі одного із фермерських господарств Полтавської області, що знаходиться поблизу Кобеляцького цукрового заводу. Зібрана площа цукрових буряків (фабричних) в господарстві становила 196 га, що складає 6,1% загальної (фермерське господарство займалось вирощуванням зернових культур – пшениця, кукурудза, ячмінь, овес та технічних культур (соняшник, соя, ріпак).

Виробнича собівартість 1 т реалізованих фермерським господарство цукрових буряків в 2010 р. становила 250 грн/т, повна собівартість – 271,9 грн/т, чистий дохід – 236,1 грн/т, тобто була досягнута рентабельність виробництва і збуту коренеплодів 86,8%, що значно перевищує їх дохідність в цілому по Україні.

Аналіз структури витрат на виробництво цукрових буряків у господарстві показав, що частки вартості насіння, мінеральних добрив ставили трохи більше 13%, нафтопродуктів – 23,2%, пряма оплата праці – 5,8%, амортизація – 6,5%, оплата послуг і робіт сторонніх організацій – лише 0,1% (рис.4).

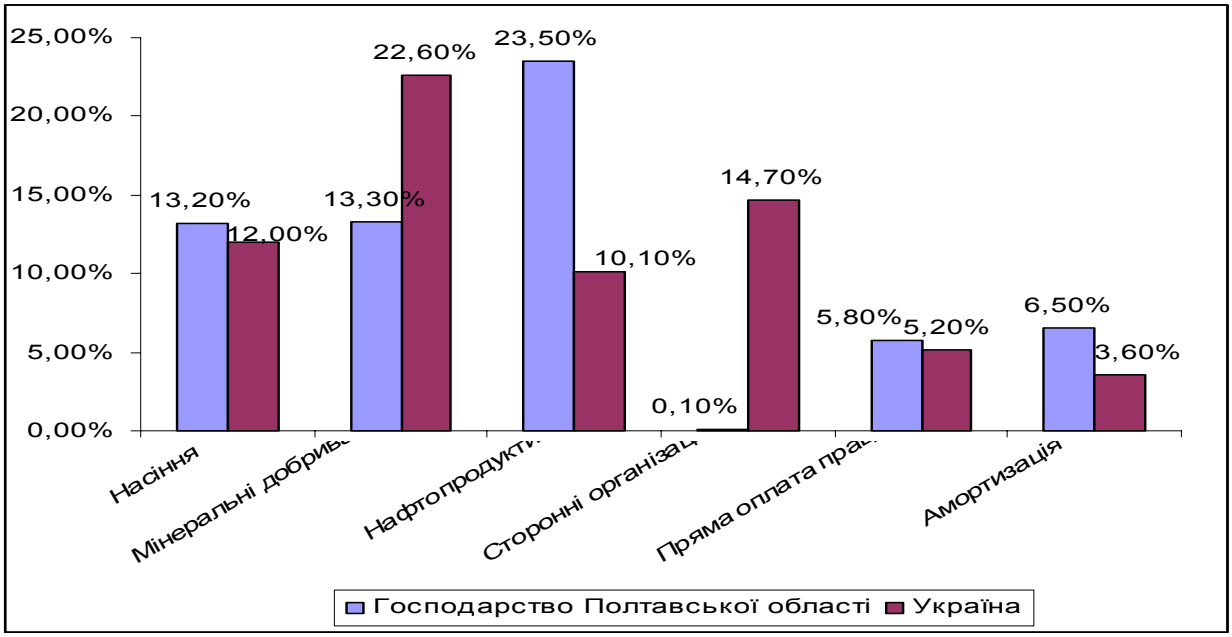

Рис. 4. Питома вага витрат на виробництво цукрових буряків в окремому господарстві Полтавської області та Україні

Порівняння структури витрат на виробництво цукрових буряків окремого господарства Полтавської області та бурякосійних сільськогосподарських підприємств в цілому по Україні засвідчило, що має місце найбільше відхилення (розбіжність) між такими видами витрат: мінеральні добрива – їх частка в цілому по Україні майже вдвічі більша, ніж по одному господарству, питома вага амортизації необоротних активів з точністю навпаки, найбільше різниться частка оплати послуг і робіт сторонніх організацій – господарство повністю самостійно вирощувало коренеплоди і збирало їх врожай (маючи в наявності техніку по всьому технологічному ланцюгу), тому частка цих витрат звелась практично до 0%, в той час, як по агропідприємствах в цілому по країні вона становила майже 15%.

Висновки. 1. Для формування стратегії розвитку буряківництва в Україні необхідно враховувати тісну залежність доходності цукрового буряківництва від врожайності, загальної суми витрат на гектар посіву.

2. Плануючи свою виробничу програму з виробництва цукрових буряків сільськогосподарські товаровиробники повинні спиратися на аналіз взаємозв'язків показників діяльності галузі в розрізі окремих груп господарств попередніх років та враховувати індекси інфляції та здорожчання матеріально-технічних ресурсів й особливості власного господарства, визначатись з тим, скільки необхідно вкласти коштів в кожний гектар посівів цукрових буряків і чи в змозі це зробити підприємство.

Література:

1. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України [Шпичак О.М., Стасіневич С.А., Боднар О.В. та ін.]; /за ред.О.М.Шпичака. – К.: ЗАТ "Нічлава", 2009. – 406 с.

2. Стасіневич С.А. Підвищення ефективності виробництва цукрових буряків в Україні: фактори та умови / С.А.Стасіневич, О.Ю. Грищенко // Економіка АПК – 2008 . – № 5. – С.103-107.